

Právo a morálka

Barbora SÝKOROVÁ

V zájmu otázky vztahu práva a morálky vzniká prvotní zájem otázky zdůvodnění vzniku a prosazení norem. Tento prvotní zájem popisuje široké pole působnosti norem právních a morálních. Neexistuje prakticky žádný právně filosofický problém, který by alespoň okrajově nesouvisel s touto problematikou.

„Právo je v zásadě normativní systém oddělený od normativního systému společenské morálky, ač mezi právem a morálkou jsou bezpochyby různé styčné body. Oba systémy směřují k tomu, vést členy společnosti ke správnému chování. Je pro kulturu práva důležité, aby tzv. právní štáb (soudci, úředníci, právní zástupci, atd. tj. všichni, kteří profesionálně slouží právu) považoval svou právníčskou činnost za svůj morální úkol. A cílem práva je zavést ve společnosti formu života, která je slučitelná se základními postuláty morálky a spravedlnosti. Mimoto právní řád na některých místech recipuje výslovně určitá morální kritéria (např. v ustanoveních proti dobrým mrávům), ale zásadně je třeba kritéria právního hodnocení a stanovení právních následků považovat za normy svého druhu, jejichž platnost a obsah v zásadě nejsou determinovány celým systémem společenské morálky. Právo může být v rozporu s morálkou i říká se v této souvislosti, že právo garantuje jen nutné minimum morálky, a ne každý požadavek morálky je měřítkem právním a neimplikuje tudíž vždy právní ochranu morálního požadavku. Nelze proto morální kritéria vždy považovat za právní měřítka, a není také oprávněné úvahy morální užívat jako měřítka doplňkového taří, kde právo právní hodnocení nedeterminuje.“¹

Veškerá činnost člověka je společensky podmíněna, odehrává se v určitých společenských poměrech, jež předurčují její charakter. Chování jedince je tedy formováno určitými normami, pravidly či požadavky. V každém historickém typu lidské společnosti existuje řada normativních systémů, které vznikají, mění se a zanikají s jejím vývojem. Tyto systémy neexistují izolovaně, ale jsou propojeny řadou vazeb a vztahů, z nichž právo a morálka tvoří dva nejvýznamnější normativní systémy.

Nemalá část lidí v naší společnosti se domnívá, že morální příkazy a zákony mají v podstatě věčnou a absolutní platnost. S tím je zároveň spojována představa, že jsou lidem ukládány mocí, jíž jsou lidská individua odpovědná za jejich respektování a která má možnost tato respektování odměňovat a jejich překračování trestat. V této souvislosti je nutno připomenout, že mnoho jedinců nezná hranice mezi těmito veličinami, jejich souvislosti a vzájemná propojení.

¹Weinberger, O.: Přirozené právo a právní argumentace, Právník č. 5, 1993, S. 196

Morálka a její projevy podle koncepce vlastního štěstí však nemůže nabývat práva a rovněž nemůže podléhat právní regulaci. Právní závaznost je svou podstatou vnější závazností všeobecně platnou formou projevu navenek.

Je nutno se zamyslet nad tím, co je to vlastně právní moralismus. Pravděpodobně se asi také shodneme, že se jedná o možnost zobrazení určitého jednání a chování jedince či celé společnosti, které vždy nemusí být stejné, neboť reakce lidí jsou odlišné. Je to především zřejmé v rozdílu chování a jednání různých společenských vrstev. Objektivní platnost morálních norem je velmi složité určit. Má se za to, že objektivní platností se rozumí otázka jak převést morální normy do norem právních. Přičemž morálka představuje určitou platformu pro právní úpravu a snaží se morální normy upravit tak, aby byly objektivně doložitelné.

V současné době jsem se setkala s názorem lidí, kteří zastávají stanovisko, jež staví přísnou hranici mezi právem a morálkou a tvrdí, že jsou to dvě na sobě nezávislé kategorie. V této souvislosti uvádím soudní případ, kdy navrhovatelé se domáhají určení dědiců ve třetí skupině dle ust. § 475 obč.z.. Z provedeného dokazování bylo zřejmé, že morální nárok navrhovatelů byl namísto, avšak po právní stránce to bylo naopak, návrh byl zamítnut. Je zřejmé, že rozhodnutí soudu bylo správné jak po stránce formální tak i materiální. A právě na tomto místě vyvstává otázka, jak silná je souvislost mezi těmito veličinami. Je pravdou, že morálka nemá právní relevanci, neboť je závislá na kultuře, respektive na kulturním rozhodování určitého etnika. Na rozdíl od morálky má právo univerzální a formální charakter; z tohoto hlediska dochází k jeho odlišení a právě zde je hluboký rozdíl, který spočívá v tom, že tyto vlastnosti odporují jakémukoli popisu morálky. Právo podle formálních znaků musí teprve posoudit co je právní a co neprávní.

Teoretický a bezprostředně praktický smysl.

Přesně vzato mohou být pojmenovány cíle, které zobrazují filosofické představy vždy na teoretické úrovni. Domnívám se, že příkladem rozhodující závaznosti je také to, jak se zákonodárce dle svých právních představ dívá na právo jako celek a zda k tomuto celku počítá své představy, tzn., že ne každý zákonodárce se umí vypořádat s otázkou ovládnutí práva. Mám za to, že pouhá znalost právních norem, na jejichž základě zákonodárce rozhoduje, nabytá na fakultě je naprosto nedostatečná. Z tohoto pohledu se jedná pouze o znalost norem, onen zákonodárce má tyto v paměti, ale neznamená to, že ten kdo normy zná, je dovede také použít.

S výše uvedenou problematikou se dnes nesetkávají pouze zákonodárci, ale také současní absolventi právnických fakult, kteří sice znají zákon, ale neumí ho použít na konkrétní případ. Chybí zde znalost aplikace. Pouze praxí, i když ne vždy, lze tohoto vztahu dosáhnout. Pak teprve se právní řád v ruku zkušeného zákonodárce stává pružným a dobře použitelným systémem.

Nutno podotknout, že teoretická tvorba může mít v naprosto neteoretickém smyslu praktický význam, což je možno doložit prostřednictvím důvodových zpráv k zákonům nebo prostřednictvím soudních jednání. Proto jednotnost a přehlednost

v teorii slouží vědeckému pokroku.

Pokud jde o stanovení právně filosofického vztahu práva a morálky je nutno se nejprve zabývat v jakém vztahu jsou tyto dva komplexy k právním, právně sociologickým a jiným teoriím. Vyvstává zde otázka o přiměřenosti teorie. Domnívám se, že o přiměřenost se jedná tehdy, pokud zákonodárce nebo jiný tvůrce práva, si dokáže představit veškerá specifika, která může očekávat. Pokud si to dobře uvědomí, tak to ovšem nebude v rámci vnější teorie, ale v rámci teorie jako celku, což by se v konečné fázi mělo projevit v rámci celosvětového názoru.

Teorie vztahu práva a morálky mají za úkol tento vztah popsat nebo objasnit, popřípadě stanovit normy, které budou tímto vztahem vázány.

Pokud se pokusíme přednět jedné teorii stanovit, pak hlavní problém spočívá v tom, jak dostatečně omezíme různé příbuzné teorie. Je zřejmé, že hovorový jazyk práva a morálky je velmi úzce spojen. Tak můžeme popis určitého chování popsat např. větou:

To je právo, to je správné. Tuto větu můžeme komentovat a mínit podle okolností, že toto chování bylo morálně správné. Také předpoklad, že může platit správná právní teorie, je dodržet platný způsob, že se je možné z různých důvodů rozhodnout pro jednu z mnoha právních linií. Není ovšem jednoznačné, že dobré důvody leží právě na hranici práva a morálky.

Tímto pohledem lze srovnávat více skutečností a stanovit o tom hypotézy, které se zabývají následky toho, že obsahy práva a morálky si vzájemně odporují. Z toho hlediska by bylo možno považovat právo a morálku za dva odlišné subjekty. Z tohoto pak vyvozujeme ten závěr, co je právní nemusí být morální a co je morální nemusí být právní. Takové závěry mají smysl hlavně při hloubkovém zkoumání tohoto vztahu a je známo, že takové tendence existují.

V současné době se hovoří mimo jiné i o sociální normě, která obsahuje jak právo tak i morálku. V tomto případě se jedná o jeden pojem a tudíž zde nemohou být žádné jiné hranice, které by oddělily právo a morálku, i když nevylučují ovšem, že zde může dojít k relativnímu nepochopení tohoto pojmu.

Pokud se důkladně podíváme na vztah práva a morálky, vybaví se nám především normativní problémy a ty vědní disciplíny, které se těmito problémy zabývají, jsou právně vědecké a etické. Vezměme si několik otázek, např.:

1. Existuje zločin bez oběti ?
2. Můžeme potrestat pachatele z přesvědčení ?
3. Existuje vůbec právní stát ?
4. Je stát oprávněn morální postulát posuzovat prostředky práva ?
5. Jsme povinni dodržovat zákon, když tento je nepřesný ?

Takové otázky mají bezesporu praktický význam. Díváme-li se na to, pak poznáváme, že tento praktický význam vždy již má předem buď určitý pojem stanovení práva a morálky anebo je daleko nezávislý na tomto stanovení. Proto není tak jasné jestli je významné a rámci tohoto položení otázek zrovna představitelné ohraničení práva a morálky. Nutno ovšem dodat, že existuje mnoho normativních problémů, jež z teorie do praxe přenáší vztah práva a morálky.

Pokud si rozebereme otázku potrestání pachatele z přesvědčení, je nutno si uvědomit některé skutečnosti, kterými by se neměl nechat ovlivnit např. soudce, respektive, kterými skutečnostmi by mohlo být rozhodnutí soudce motivováno, a to např.:

- soudce se snaží zalíbit veřejnosti
- soudce nemá pochopení pro excentrické individuum
- soudce doufá, že nebude muset několik týdnů a víkendů strávit prací navíc, aby připravil vše pro rozhodnutí konkrétního případu.

Co se týče vnitřního přesvědčení soudce, dochází k tomu, že soudce když soudí, stav jeho mysli není právě takový, že by se mu chtělo o něčem rozhodovat, tzn. vynést rozsudek. Mnoho soudců rovněž vychází z intuice, která však neznamená nějakou mystickou schopnost vědět, co jiným zůstává skryto, ale znamená to myšlenkový pochod, přičemž alespoň část argumentace probíhá podvědomě, takže osoba, která rozhoduje, si neuvědomuje přesně všechny důvody, proč činí určité rozhodnutí. Soudce je však schopen popsat emoce, které však prožívá, když pátrá kde je pravda a co je správné učinit, tedy jaké je správné rozhodnutí.

„Jestliže se jedná o složitý případ, počáteční emoce soudců bývají většinou negativní (například mívají přechodné deprese), ale ty přejdou, jakmile se soudce ponoří do případu a začíná chápat smysl svého mentálního putování směrem k řešení. I když pravděpodobně ještě neví, jaké bude a kde ho má hledat. Často si soudce uvědomuje, že ho prostě zaujaly určité aspekty případu. Je možné, že ani neví, jaký k tomu má důvod, protože část jeho přemýšlení a úvah se odehrává v podvědomí. Toto podvědomé soudcovo zaujetí, aniž by si uvědomoval jeho příčinu se nazývá vnitřní přesvědčení.“²

Závěrem podotýkám, že je nutno se zaměřit na problematiku určitých právních a morálních pojmů a vložit je do schématu vztahu práva a morálky. Problém vztahu těchto dvou subjektů, tak jak se staví do klasické diskuse, tím nebude vyřešen, ale odsunut. Problémem není to co sleduje základní právní teorie, zabývající se vztahem práva a morálky, ale to, zda z tohoto vztahu vzniknou určité právně teoretické základní rozhodnutí. S uvedenou problematikou rovněž souvisí otázka terminologie, a to tak, že ten stejný fenomén můžeme různě označit a podle toho, jak ho označujeme, přicházíme k různým závěrům.

* * *

²Prof. Neumann, R., Jak rozhodují soudci v souladu s principy právního státu, Evropské a Mezinárodní právo č. 1, 1993, S. 5.

SUMMARY

Law and Morality?

Law and morality are the two most important normative systems. But what is meant by a norm, normative system or normative theory? Among the characteristic features of Weyr's theory we can find for example the dualism of what is and what should be and a precise distinction drawn between the intellect, the function of which is pure perception, and the will. In the field of law it implies strict separation of legal science and, to give an example, politics.

What does it have to do with the relationship of law and morality? In my article I only tried to catch a certain reflection of the two subjects.

Morality is a *sui generis* basis of legal regulation, which strives after giving the moral norms an evidenceable form. I tried here to answer, at least partially, the question of legal relevance of morality and to consider the law in relation to morality from the viewpoint of a universal and formal character.

However, first of all I would like to throw light on the problem of a theoretical and immediately practical meaning which, in my opinion, is closely connected not only with the knowledge of law as such, but also with its application on the concrete cases. I add, that theoretic works may have a practical import in a very untheoretic sense of the word, which may be objectively evidenced for example by Justification Reports on Proposed Acts.

In conclusion I give a list of the issues to focus upon for a better understanding of the relations in question.